

УДК 372.461

С. О. ТЕСЛЕНКО

м. Миколаїв

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено організаційний аспект методики виховання комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності; розкрито принципи; визначено педагогічні умови виховання комунікативної культури в дітей старшого дошкільного віку та форми і методи роботи (заняття з художньої літератури, розвитку мовлення; інтегровані заняття; полілоги, віртуальний діалог з героєм художнього твору, доручення, коментар під час малювання, розігрування комунікативно-ігрових ситуацій, діалоги, обговорення, придумування свого сценарію, дискусії, розігрування самостійно створених діалогів за змістом художніх творів, морально-етичних і комунікативних ситуацій).

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, художньо-мовленнєва діяльність, комунікативна культура.

Спілкування є найважливішою частиною людського життя, а відтак, і частиною культури. У процесі спілкування дитина пізнає світ, що її оточує, засвоює і створює культурні й загальнолюдські цінності, адже особистість у процесі спілкування з іншими набуває ці цінності, які й визначають сенс її життя. Комунікації дозволяють особистості пізнати свій внутрішній світ, своє «Я», в процесі комунікації дитина набуває певного досвіду. Значимо, що завдання з виховання комунікативної культури визначено у Державному стандарті дошкільної освіти – Базовому компоненті дошкільної освіти в декількох освітніх лініях. Так, у змістовій лінії «Мовлення дитини» зазначено, що дитина вдається до комплексного застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміє орієнтуватися в ситуації спілкування, проявляє ініціативність, стриманість у спілкуванні; культуру мовленнєвої комунікації. Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції [1, 18]. В освітній лінії «Дитина у соціумі» визначено такі завдання: дитина при зустрічі пізнає знайомих, з власної ініціативи чи у відповідь на звернення проявляє готовність і здатність доброзичливо спілкуватися з ними; вміє вислуховувати дорослого, відповісти на запитання, відгукнутися на прохання, пропозицію, проявляє чемність, здатна входити в контакт з різними за віком дітьми, налаго-

джує з ними активну взаємодію спілкування. У колі молодших почувається старшою, а зі старшими – молодшою; усвідомлює свої можливості, дотримується норм спілкування. Крім того, знає та використовує слова-пояснення, виправдання, вибачення [1, 10]. В освітній лінії «Дитина у світі культури» зазначено, що дитина володіє комунікативними навичками спілкування з приводу змісту і краси твору, його засобів. Охоче наслідує в мистецькі зразки – образотворчі, музичні, танцювальні, театральні, літературні. Інтегрує в творчих завданнях власні інтереси, уподобання, цінності [1, 15].

Оскільки в основі комунікативної культури лежить загальна культура особистості та культура мовлення особистості, вважаємо, що художньо-мовленнєва діяльність є рушійною силою для формування комунікативної культури в дітей старшого дошкільного віку (А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, Л. Таллер, О. С. Ушакова, Є. Фльорина, С. М. Чемортан). Вибір дітей шостого року життя зумовлений їхньою високою потребою у спілкуванні, зацікавленим ставленням до суб'єктів комунікації (як дорослим, так і одноліткам), сформованістю елементарних морально-етичних понять, норм і правил.

Проблема формування комунікативної культури дітей порушувалась у працях вітчизняних учених-класиків (І. І. Огієнко, С. Ф. Русова, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський). Проведений теоретичний аналіз наукової

літератури засвідчив, що закономірності становлення основ комунікативної культури особистості вивчалися, зокрема лінгводидактами (А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, К. Л. Крутій, І. О. Луценко, М. І. Пентилюк та ін.), психологами (Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андрєєва, досліджували Л. С. Виготський, Ю. Н. Ємельянов, О. М. Леонтьєв, М. І. Лісіна, В. А. Петровський, Т. О. Пироженко, А. Г. Рузська та ін.). Учені розуміють процес комунікації як передачу кодованої інформації від суб'єкта до суб'єкта, що носить діяльнісний і діалогічний характер.

Мета статті: висвітлити організаційний аспект методики виховання комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності.

У процесі різнопланового спілкування дитина пізнає світ, що її оточує, засвоює і створює культурні цінності, виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії. М. Г. Стельмахович писав, що «через мову дитина входить у сферу живого людського спілкування, усвідомлює пізнання довкілля й духовний розвиток особистості» [4, 192]. За А. М. Богуш, комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей – це комплексна характеристика особистості, яка вимагає як досконалого розвитку мовлення, зокрема словникового запасу, звукової культури мовлення, граматичної правильності і виразності мовлення, діалогічних і монологічних форм мовлення, сформованих оцінно-контрольних дій, так і розвитку форм спілкування та індивідуально-психологічних якостей і властивостей особистості, які зумовлюють індивідуальний стиль спілкування кожної особистості на різних вікових етапах її розвитку і готують дитину до навчання у школі [2]. Під культурою мовленнєвого спілкування лінгводидакти (А. М. Богуш, О. П. Аматыєва, С. К. Хаджирадева) розуміють «дотримання сукупності вимог нормативного, тобто такого, яке досягло комунікативних цілей мовлення, як-от: а) актуальність, реальність, здатність зацікавити слухача; б) відповідність законам логіки та комунікації; в) відповідність мовній нормі; г) доцільний вибір мовних засобів, виразність та інше» [3, 52].

Учені (Н. Д. Бабич, Б. М. Головін, М. І. Ілляш) із-поміж комунікативних ознак поняття

«культура мовлення» виділяють такі: правильність, точність, логічність, чистота, багатство, доречність, змістовність, послідовність, образність, виразність.

Поняття комунікативна культура логічно пов'язує визначення сутності спілкування (взаємодія, стосунки, відносини, контакти, обміни) в певну систему, визначає спілкування як цілісне суспільне і духовне, зокрема психологічне і моральне утворення. У цьому значенні комунікативна культура близька за змістовим визначенням до комунікативної етики, системи моральних принципів, норм і цінностей, які покликані надавати як міжособистісним, так і загальносуспільним взаєминам гуманістичного значення. Отже, комунікативна культура – це культура людських взаємовідношень, основу яких складає комунікабельність – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми. Комунікабельність не є вродженою, вона формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі [5, 115].

На твердження М. І. Ілляша, кожна культурно-мовна людина повинна, по-перше, володіти міцними знаннями літературних норм і правил у галузі орфоєпії й акцентології; по-друге, вміти застосовувати ці правила і норми у своїй мовленнєвій практиці залежно від мети висловлювання, мовленнєвої ситуації, особливостей усної і письмової форм мовлення; по-третє, вміти давати правильну мовно-стилістичну оцінку мовленнєвим фактам. Як бачимо, в основі комунікативної культури лежать загальноприйняті моральні вимоги до спілкування та культури мовлення.

На основі розуміння вченими сутності комунікативної культури нами було визначено поняття «комунікативна культура дітей старшого дошкільного віку» під яким розуміємо інтегративну якість суб'єкта, що передбачає: потребу в комунікації, її самовираження та ініціативність, емоційно-позитивне ставлення до себе як особистості і партнера по спілкуванню, комплексне застосування мовних і немовних засобів виразності мовлення.

Провідними принципами експериментального дослідження були: загальнодидактичні: комплексність методів і прийомів навчання; загальнометодичні: оцінка виразності

мовлення, розвиток мовного чуття (Л. П. Федоренко); частково методичні: комунікативна спрямованість навчання, забезпечення максимальної мовленнєвої активності дітей, навчання мови як діяльності, домінуюча роль ігрової діяльності (В. Л. Скалкін), забезпечення впливу художньої літератури на комунікативний розвиток дітей, національна спрямованість розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови (А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, К. Л. Крутий, Н. І. Луцан, О. С. Трифонова та ін.). Так, принцип комунікативної спрямованості навчання означав, що під час навчання дитина оволодіває мовою як засобом спілкування. Крім того цей принцип забезпечував інтеграцію загальнолюдських цінностей у зміст формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку (ввічливий, культурний, комунікативний, терплячий, уважний, вміє вислухати, підтримати, дати пораду).

Забезпечення максимальної активності дітей в художньо-мовленнєвій діяльності досягався створенням різних мовленнєвих ситуацій, проведенням ігор, розігруванням театральних вистав, інсценізацією фольклорних творів, розігруванням діалогу між казковими героями, малюванням за мотивами прослуханих творів, коментарем під час малювання, що сприяло активній комунікативній практиці дітей.

Навчання мови як діяльності сприяло зануренню дитини в різні види художньо-мовленнєвої діяльності (образотворчо-мовленнєва, музично-мовленнєва, театральномовленнєва), що сприяло розвитку комунікативної культури, пізнавальних процесів дитини.

Оскільки в процесі комунікації діти шостого року життя набували знань про цінності культурної людини (позитивне ставлення до мовця: повага думки співрозмовника; домовленість у чомусь; самостійне придумування ігор, ситуацій, казок; емоційно-ціннісне ставлення один до одного, співучасть у розігруванні ігор, тощо), то згідно з принципом забезпечення впливу художньої літератури на комунікативний розвиток дітей було дібрано твори художньої літератури, які впливали на почуття дітей, формували в дітей вміння оцінювати вчинки героїв, спонукали висловлю-

вати власні думки, вступати в розмову з однолітками, формували здатність дитини до співчуття, співпереживання. Принцип національної спрямованості розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови сприяв вихованню в дітей любові до рідної мови, культури завдяки використанню фольклорних жанрів та творів українських письменників. Було дібрано художні й народні твори, які спонукали дітей до комунікації і водночас розкривали загальнокультурні цінності.

Започатковуючи формувальний експеримент, було визначено педагогічні умови виховання комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності: занурення дітей в активну художньо-мовленнєву діяльність; забезпечення емоційно-цілісного сприймання і розуміння дітьми змісту художніх творів шляхом використання різноманітних прийомів; інтеграція загальнолюдських цінностей у зміст процесу формування комунікативної культури старших дошкільників.

У результаті досліджень, учені (Н. С. Карпинська, М. Коніна, Л. Пен'євська) дійшли висновку, що систематичне розповідання і читання дітям народних казок, активне, цілеспрямоване керування дитячим сприйняттям формує активне і свідоме ставлення до героїв та їхніх вчинків ще під час слухання казки, сприяє правильному визначенню їхніх позитивних і негативних якостей, крім того зрозумілі і прості приклади «поведінки героїв діти зіставляють зі своїм власним досвідом» [2, 99]. А. М. Богущ, зазначає, що коли дитина усвідомила мораль казки, вона застосовує її в суперечках, розмовах, судженнях та допомагає осмислити власну поведінку [2]. Саме тому для виховання комунікативної культури нами було застосовано такі форми і методи роботи, як заняття з художньої літератури, розвитку мовлення; інтегровані заняття (художня література + малювання; художня література + розвиток мовлення); полілоги, віртуальний діалог з героєм художнього твору, доручення, коментар під час малювання, розігрування комунікативно-ігрових ситуацій, діалоги, обговорення, придумування свого сценарію, дискусії, розігрування самостійно створених діалогів за змістом художніх

творів; розігрування морально-етичних і комунікативних ситуацій за сюжетом літературного твору. Проілюструємо прикладом.

Полілог «Яку мову хочеться слухати?»

Діти, у нас в гостях Розмовляйко. Він просить привітатися з ним по-різному: сумно, весело, голосно, тихо, швидко, повільно.

– Як ви розмовляєте, коли хвилюєтесь? (діти відповідають: тихо, схвилювано).

– А коли мрієте? (спокійно).

– А як розмовляєте, коли сердитесь? (сердито, голосно).

Отже, в різних випадках люди говорять по-різному: весело чи сумно, голосно чи тихо, швидко чи повільно. А багато чого можна сказати і без слів.

Давайте пограємо: покажіть мені, що ви раді мене бачити, але без слів (діти виконують завдання). Діти, бачите, розмовляти можна за допомогою слів та жестів.

Давайте спробуємо розібратися, коли ми говоримо так, що нас хочеться слухати? (Я думаю, коли ми посміхаємося, розмовляємо спокійно, ввічливо). Так, правильно. Чи бували у вас випадки, коли ви не розуміли слів вашого співрозмовника? (тихо розмовляє, не чітко промовляє звуки). Так, правильно. А ще важко зрозуміти людину, в якій бідна мова, якій бракує слів. Що треба робити, щоб мова була багатого? (навчатися, багато розмовляти, скоромовки промовляти).

Діти, а ще збагачувати нашу мову красивими словами допомагають вірші та казки. Послухайте вірш Галини Джемули «Ой у лісі, в нашій лісі».

Є гостинці на горісі.
У траві сидять гриби –
Як знайдеш, не розгуби.
В хащу заєць утіка:
Надто тиша гомінка!
Там синичка, тут – суничка,
Дубенята і ялинки.
Скрізь живуть старі й нові
Таємниці лісові.

Діти, що вам уявлялося, коли ви слухали вірш? Які ж це гостинці ростуть на горісі? Чого боїться заєць?

Давайте попросимо ялинку, струмочок, дзвіночок розкрити свої таємниці. Як потрібно попросити? (Лагідно, сказати будь ласка).

Дає зразок: Берізко, білокора, вітаю тебе! Будь ласка, розкрий мені свої таємниці. Діти, а тепер спробуйте ви. (Даня Ш.: «Струмочок милий, доброго дня. Якщо можна, розкрий, будь ласка, свою таємницю». Іра С.: «Дзвіночки, ви такі гарні! Вітаю вас. Допоможіть мені, будь ласка, дізнатися про вашу таємницю»).

Діти, про які таємниці можна довідатися в сосни чи в ялинки? (У дуплі живе білочка, зайчик ховається під густими вітами, у ведмедиці народилися ведмежата). У лісових дзвіночків? (ми співаємо, щоб нас почули бджілки, коли вітер грається з нами, ми співаємо веселу пісеньку). У струмка? (взимку я був сніговим горбочком, я поспішаю до матінки – річки, мої крапельки вміють подорожувати до хмаринки). Які ви молодці, діти! Якщо грати в такі ігри, то мовлення у вас буде багате, гарне, а значить вас із задоволенням будуть слухати інші.

Проілюструємо прикладом висловлювань дітей після експериментальної роботи. Так, дітям пропонувалося уявити, що лисичка і журавель нарешті помирилися після довгої сварки (українська народна казка «Лисиця та Журавель») і якби вони зустрілися.

Сергійко С. (ЕГ) розіграв такий діалог між Лисичкою і Журавлем:

– *«Вітаю тебе, Журавлику, друже мій!*

– *І я тебе вітаю, Лисичко, подруга моя хитренька.*

– *Ой скучила я за тобою, Журавлику, ти навіть уявити не можеш!*

– *Та і я радий тебе бачити, Лисичко! Давай поп'ємо чай!*

– *Давай!».*

Після ознайомлення дітей із удмуртською народною казкою «Миша та Горобець», кожній дитині пропонувалось взяти іграшкову мишку й горобчика й уявити, що горобчик після довгої зими все ж таки повернувся до Миші, бо йому хочеться з нею помириться, поспілкуватись.

Іванко П. (ЕГ) примирив Мишу та Горобця таким чином:

– *«Мишко, люба моя, я вернувся! Я так за тобою скучив!*

– *Вітаю тебе, Горобчику! Сподіваюсь, що ти порозумнішав за цей час?*

– *Мишко, я тепер усе буду робити, як ти скажеш!*

– *Добре, Горобчику, бо як кажуть у народі «добре вчити того, хто цього хоче!»*

Отже, одним із засобів виховання комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку вважаємо систематичну роботу в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності, під час якої в дитини формується комунікативна культура особистості – система рис, що включає творче мислення, культуру мовної дії, культуру жестів, культуру сприйняття комунікативних дій партнера під час спілкування, культуру емоцій.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у формуванні мовленнєво-творчої особистості у дітей п'ятого року життя в комунікативній діяльності.

S. TESLENKO

Nikolaev

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF EDUCATION OF SPEECH CULTURE OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN IN ARTISTIC SPEECH ACTIVITY

The article highlights the organizational aspect of the methodology of education communicative culture of speech of children of preschool age art-speech activity; disclosed principles; identified pedagogical conditions of education of communicative culture in children preschool age, as well as forms and methods of work (occupation on literature, speech development; integrated classes, communicative game situations, dialogues, discussions, inventing virtual dialogue with the a work of art hero, instruction, a comment during a drawing-playing his script, discussion, acting out self-created dialogue on the content of works of art, moral ethical and communicative situations).

Key words: children preschool age, art-speech activity, communicative culture.

С. О. ТЕСЛЕНКО

г. Николаев

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ВОСПИТАНИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ В ХУДОЖЕСТВЕННО-РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье освещен организационный аспект методики воспитания коммуникативной культуры речи детей старшего дошкольного возраста в художественно-речевой деятельности; раскрыты принципы; определены педагогические условия воспитания коммуникативной культуры у детей старшего дошкольного возраста, а также формы и методы работы (занятия по художественной литературе, развитию речи; интегрированные занятия, полилоги, виртуальный диалог с героем художественного произведения, поручения, комментарий во время рисования, разыгрывание коммуникативно-игровых ситуаций, диалоги, обсуждения, придумывание своего сценария, дискуссии, разыгрывание самостоятельно созданных диалогов по содержанию художественных произведений, морально-этических и коммуникативных ситуаций).

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, художественно-речевая деятельность, коммуникативная культура.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук ; авт. кол-в : Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Льченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К. : Видавництво, 2012. — 26 с.
2. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах : [підруч. для студ. вищ. навч. закл. фак-тів дошк. освіти] / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. — 304 с.
3. Богуш А. М. Культура речевого об'єднання дітей дошкільного віку / А. М. Богуш, Е. П. Амацьєва, С. К. Хаджирадева. — Х. : Вид-во «Ранок», 2011. — 152 с.
4. Видатні українські педагоги: Інформаційний довідник / Авт.-упор. Л. В. Калуська. — Тернопіль : Мандрівець, 2008. — 224 с.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики: [навчальний посібник] / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. — К. : Ленвіт, 2015. — 320 с.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2015